Бир вадидән кәлән сәсләр

Турјанчај вадиси илә Гутгашенә сары дикәлән јол кәзәл бир алим достумузун вәтән торпағына. тәбиәтә һејранлыгла долу олан сөһбәтини јада салды. Учгар бир рајонда, дағларын әтәкләрини чалын-чарпаз доғрајан дәрәләрин бириндә тәзәчә тапылмыш минерал су булағынын үстүндә торпағымызын рәнкарәнклијиндән вә поезијадан сөз дүшмүшдү. Сәнәтинә көрә әдәбијјатдан узаг олан, анчаг көксүндә шаир үрәји кәздирән, дүшүнчәсинин поетиклији, фикирләринин тәравәти илә бизи һәмишә һејрәтләндирән бу адам вәтән һаггында јазылмыш бир ше'ри хатырлады. Ше'рдә мүәллиф вәтәни гарыш-гарыш кәзмәк арзусуну боғуб, әлалтында бир еһтијат јери сахламаг истәјиндән данышыр; горхур ки, чох кәзиб һәр јери көрсә. торпағымызын хәјалындакы мә'нәви бөјүклүјү позулар. чатачағы арзу галмаз...

Алим достумуз ашағыда көз өнүндә ачылмыш дәрәнин минбир рәнкинә, илғым кими, сирли-сорағлы көрүнән узаг зирвәләрә хејли бахандан сонра аста-аста дилләнди: мән вәтәни сон нөгтәсинә гәдәр кәзмәк, һәр јерини танымағын мүмкүн олдуғуна инанмырам,—деди. Нә гәдәр чох кәзирсән, о, көзүндә даһа да бөјүјүр, даһа да кенишләнир, кәзмәк-көрмәк истәдијин јерләрин сајы артыр. Һәрдән мәнә елә кәлир ки, Азәрбајчаны јахшы таныјырам. Дүз дејил! Елә бу балача рајонун әразисинә бахын! Дағларда минләрлә белә дәрәләр, белә балача чајлар, буз булаглар вар. Һәрәсинин дә өз көркәми, өз көзәллији! Һәр дәрәдә, һәр вадидә, тәзә бир аләм ачылыр. Буҹларын һамысыны танымаға, дәриндән дәрк етмәјә вахтмы чатар?! Бәлкә дә буна көрә бөјүкдүр вәтән. Вәтәнин көзәллији елә буна көрә дә адиләшмир.

Һәр дәфә арандан—Муған, Ширван, Мил, Гарабағ дүзләрини доврәләмиш дағлара—галалара гапы кими ачылан кениш вадиләрин биринә дүшүб кедәндә бу сөзләрин дүзлүјүнә, чох романтик вә шаиранә инамдан, мәһәббәтдән доғулдуғуна тәзәдән инанырсан. Бир учу Шаһдағын әтәкләринә дирәнән Турјанчај, Дәмирапаранчај вадиләриндә мешәләрә, шабалыд, гоз, килас бағларына гәрг олмуш Гутгашен «аләми» илә көрүш бизи бир дә она көрә чәлб едирди ки, орда тәләбәлик илләримизин, биринчи курсун арзујла, севинчлә, севкијлә ашыб-дашан, дәли-долу күнләринин хатирәләри јашајырды; һәмин хатирәләрлә көрүшүн интизары бизи чәкиб апарырды. Он ил әввәл университетин филоложи факултәсинин тәләбәләри кими гајғысыз кәзиб долашдығымыз, өтәри сејр етдијимиз јерләрә о дәстәнин ики нүмајәндәси гајыдырды, ајры иш далынча, ајры гајғыларла. Адәтән белә көзләмә узаг јерләрә кедәндә олур. Гутгашен јахындыр. Анчаг онун јахынлығына хатирәләримизин узаглығы, көврәклији гарышмышды. Бу јахынлыг һеч вахт керијә гајытмајан кечмиш кими, илк кәнчлијин өзү кими, ады кими гәрибә бир мүгәддәслијә чеврилмишди. Икимиз дә дүшүнүрдүк ки, әкәр Гутгашендән јазы јазсаг, елә о күнләрдән, о илләрдән, кәнд-кәнд кәзиб, гочалардан шифаһи халг әдәбијјаты нүмунәләри топладығымыз, Дәмирапаранчајын селинә дүшдүјүмүз, Әлибәј булағында кабаб једијимиз, Ноһуркөлдә гајыг сүрдүјүмүз, ов етдијимиз, ахшамлар биринчи курсун одлу севки пычылтыларыны чинарларын алтында, архларын сәсиндә кизләтдијимиз күнләрдән башлајарыг. Бизим үчүн Гутгашен он ил әввәл јашадығымыз чај үстүндәки көһнә јатагхана бинасындан, Ајдынгышлаг кәндиндәки тојдан, Гутгашен гочаларынын бајатыларындан, нағылларындан башлајырды. Фикирләширдик ки, кәрәк Гутгашен һаггында јазымыз да ордан башласын. Бу күнә он ил әввәлин мүгајисәсиндә бахсаг даһа јахшы олар.

Белә мүгајисә үчүн чох ахтарыш лазым кәлмир. Он илин кәтирдији јениликләр өзүнү елә јолдан көстәрди. Турјанчајын саһилинә вурулмуш лөвһәдән. Республикамызын көзәлликләри мүгабилиндә сајча аз олан горуглардан бири бурдан башланырды. Бәлкә лөвһә олмасајды да, буранын сечилдијини, инсан гајғысы илә чанландығыны һисс етмәк оларды. Башга јерләрдә аз-аз раст кәлинән, нәсли кәсилән гушлар бурда бир баш јолларын үстүнә гонур, башымыз үзәриндән ганадланыр. Әтрафа бахыб фикирләширдик ки, нә јахшы горуг мәһз бурда јарадылыб. Әслиндә бурда һәр шеј горунмалы. көзәллик јадикарлары кими кәләчәк нәсилләрә чатдырылмалыдыр. Турјанчајын гәдим Гәбәлә торпағына охунан нәғмәләриндән тутмуш бизим шәраит үчүн надир олан һәмишәјашыл, ијнәјарпаглы мешәләрә гәдәр, дағлара гәдәр!

Турјанчај вадисинә илк гәдәминдән өзүнү гејри-ади, фантастик бир мүһитдә һисс едирсән. Јан-јана сөјкәниб бөјүк Гафгазын зирвәләринә доғру бојланан јүксәкликләри тәбиәт бурда елә бил гәсдән ағыла кәлмәјән минбир шәклә салыб. Балача бир јердә нечә сонсуз мүхтәлифлик ола биләр?! Јамјашыл декоратив ағачларын јаратдығы тәбии мешәләр бу јүксәкликләрин арасыны долдурур. Јамачлары бүрүјүр. Дағлар ағачлары каһ овчунда, каһ чијниндә, каһ да зирвәсиндә учалдыр. Күләкләрин гәрибә һејкәлләрә охшатдығы зирвәләр әбәди, кәркин бир һәрәкәтдән, чанлылыгдан, мүбаризәдән сораг верир. Илк аддымдан өзүнү узаг кечмишин сәсини-сорағыны јашадан бир мүһитдә һисс едирсән. Бәлкә она көрә ки, шөһрәтли Гәбәлә—гәдим Албан торпағынын пајтахты бурда, лап јахында, әсас јолун беш-алты километрлијиндәдир.

ҺАШИЈӘ: Тәәссүф ки, гәдим тарихимизин сәһифәләрини бәзәјән бир чох археоложи абидәләр, јадикарлар кими Гәбәлә дә һәлә әсас јолдан кәнарда галыр. Кәрәк бүтүн јолларымыз абидәләримизин башына доланыб кечә, аз-чох көрмәли-көстәрмәли нә варса, көздән јајынмаја. Бакыдан Шәкијә, Минкәчевирә, Загаталаја, Кировабада, Ермәнистана, Күрчүстана кечиб кедән туристләр тәкчә аранын јекнәсәг чөлләрини көрсәләр, Азәрбајчан һаггында тәәссүратлары нечә дә касыб олар! Һалбуки, бу арада гәдим Ширванын тарихи абидәләри, бөјүк Гафгазын әтәкләри боју сыраланмыш, бир-бириндән көзәл Исмајыллы, Гутгашен, Варташен мәнзәрәләри вар... Лаһычын тәкрарсыз колорити, Күлүстан галасынын, Гәбәләнин әфсанәјә дөнмүш сәси-сорағы вар. Ораларла танышлыг бу күнкү Азәрбајчанын гонагларынын көзү гаршысында ачылан чоғрафи сәрһәдләринин узаг кечмишләрин әфсанә—гәһрәманлыг үфүгләринә гәдәр кенишләндирәр...

Инди ки сөһбәт јолдан башлады, гој јолларымызла бағлы бир мәсәләни дә гејд едәк.

РЕПЛИКА: Бакыдан кәлән јол боју чох јердә лөвһәләр вурулуб. Рајонларын, кәндләрин адлары азәр-

бајчанча, русча, инкилисчә гејд олунуб. Бу, чох јахшыдыр. Амма, лөвһәләр јазыланда диггәт јетирилмәли иди ки, адамлар өз јерләринин адыны нечә дејирләр. Адлар чамаатын дедији кими, әдәби дилимиздә гәбул олунмуш шәкилдә јазылмалы иди — Гарамәрјам вә ја Гарамәрјан (?) јох, Гарамәрјәм, Бәргушәт јох Бәркүшад, Каррар јох Карлар вә саирә. Белә сәһвләр лөвһәләрин чохунда вар. Чох һәрфләр гопуб дүшәндән, сындырыландан сонра кәнд адлары гәрибә күлмәли шәкилләрә дүшүб. Ахы, танышлыг да елә бурдан — гапынын ағзындан, јол үстүндән башлајыр; сәлигә-саһман, тәсәррүфатчылыг, өзүнә, өз адына һөрмәт дә!

Таныш олдуғун бир јерә кедәндә, нәдәнсә, көзүн һәр шеји әввәл кордүјүн јердә ахтарыр. Елә бил, нә вар идисә ајрылыб кетдијин шәкилдә дә тапачагсан. Гутгашендә он ил әрзиндә чох јениликләр олуб. Тәр-тәмиз јолларындан, кениш, сәлигәли мејданлардан, нечә-нечә тәзә јашајыш евиндән, инзибати биналардан һисс олунур ки, бу илләр әрзиндә Гутгашен шәһәри чидди, ардычыл бир гајғы илә абадлашдырылыб, тикилиб-бојүјүб, көркәмини дәјишиб. Чамаатын күзәраны јахшылашыб. Тәсадүфи дејил ки, Азәрбајчан КП МК-нын иjул пленумунда Һејдәр Әлијев јолдашын мә'рузәсиндә Гутгашендә әһалијә мәишәт хидмәтинин сәвијјәси мүсбәт гијмәтләндирилмишдир.

Әһалијә мәишәт хидмәтинин вәзијјәтинә көрә рајон 1973-чү илдә Үмумиттифаг сосиализм јарышынын галиби олмушдур. Бу, бөјүк мүвәффәгијјәтдир. Биз Гутгашен рајон Әһалијә Мәишәт Хидмәти комбинатынын иши илә марагландыг.

Сонунчу пленумдан да көрүндү ки, партија әһалијә мәишәт хидмәтинин кенишләндирилмәсинә, чамаатын рифаһ һалынын јахшылашдырылмасына хүсуси диггәт вә гајғы илә јанашыр. Пленум материалларындан ајдын олур ки, бә'зи кәндләрдә, рајонларда тәсәррүфат башчылары, јерли органлар план долдурмаг, рәгәм «дүзәлтмәк» фаиз «артырмаг» пәрдәси архасында кизләнир, әмәк адамларынын һәјат вә мәишәт шәраитинин јахшылашдырылмасы гајғысына аз галырлар. Мадди-не'мәтләри истеһсал едән адамларын өзләри бә'зән бу не'мәтләрлә лазымынча тә'мин едилмирләр вә ја бу иш лазымы тәләбләрә чаваб вермәјән шәкилдә гурулур. Јаланчылыг, рүшвәтхорлуг, әлиәјрилик үмуми јүксәлиш инкишафына әнкәл төрәдир. Пленумдакы мә'рузәдән дә көрүндүјү кими бир сыра кәндләримиздә әһалијә һәлә дә ән ади мәишәт ишләри үзрә белә хидмәт көстәрилмир.

Танышлыг вахты бизә ајдын олду ки, Гутгашен рајону јарыш галиби адыны асанлыгла алмамышдыр. Бу, бөјүк бир коллективин чидди әмәјинин нәтичәсидир. Әһалијә мәишәт хидмәти комбинатынын ијирми колхозда комплекс гәбул мәнтәгәси вардыр. Бу мәнтәгәләр 25—30 нөвдә хидмәт көстәрир.

Кәнд адамларына јахшы мә'лумдур ки, белә бир мәнтәгә олмајанда ади бир дәмир печин дүзәлдилмәси, баг-бағчаны һасарламаг үчүн метал торун тапылмасы нечә чәтин ишә дөнүр, нә гәдәр вахт апарыр. Инди комплекс гәбул мәнтәгәләри чамааты бу гајғыдан гуртарыб. Бурда тәзә ев тикәнләрин сифариши илә гапы-пәнчәрәләр, дүлкәрлик мә'мулатлары һазырланыр, ушаг палтарлары тикилир, радио, телевизија вә мебелләр тә'мир едилир. Гутгашендә бир сыра лазымлы халг сәнәти нөвләринин јашатмаға гајғы һисс едәдик. Мәсәлән, мәишәт хидмәти комбинатында дулусчулуг инкишаф етдирилир, јерли истеһсалат комбинатында јун чораблар тохунур, 71 нөмрәли пешә мәктәбинин халчачылыг шө'бәсинин илк бурахылышы кәлән илдән халчачылыг сехинин тәмәлини гојачагдыр.

Мәишәт комбинатында ишләјәнләрин әксәријјәти чаванлардыр. Комбинатын директору Чавашир Мәммәдовун чәми ијирми беш јашы вар. Өз ишини јахшы билир, адамларла дил тапмағы, рәфтар eləмәји бачарыр; өзү кими кәнчләрин ишә чәлб едилмәсинә, сәнәт өјрәнмәсинә гајғы көстәрир. Сон бир нечә илдә 50 нәфәрә јахын јерли кәнч комсомол путјовкасы илә комбината кәлмиш, мәктәб партасыны сәнәткар масасы әвәз еләмишдир. Бүтүн бу нүмунәви ишләринә көрә комбинатын ады республикада тез-тез габагчыллар сырасында чәкилир. Тәсаддүфи дејил ки, РСФСР әһалијә мәишәт хидмәти назирлијинин мәркәзи елми-техники мә'лумат бүросунун бурахдығы китабчада «тәчрүбә мүбадиләси» башлығы алтында рајонун габагчыл иш тәчрүбәсиндән данышылыр.

РЕПЛИКА: Шәһәрдә нечә јердә олдугса, һамамларын вәзијјәтиндән, јолларын нараһатлығындан, телефонларын пис ишләдијиндән, автоматлашдырылмадығындан наразылыг, килеј-күзар ешитдик. Әһалијә мәишәт хидмәтинин нүмунәви тәшкил едилдији рајонда бу наразылыглар тәәччүб доғурур.

Гутгашен рајонунун тәчрүбәси көстәрир ки, ајры-ајры тәшкилатларла комсомол комитәсинин сых әлагәси, орта мәктәби гуртармыш кәнчләрин ишә тә'мин едилмәси саһәсиндә јахшы нәтичәләр верә биләр. Мәсәлән, рајонда тәкчә истеһсалат комбинатында отуза јахын гыз ишләјир.

Рајонунун әмәк габагчылларынын, зәһмәтләри дөвләт тәрәфиндән јүксәк гијмәтләндирилмиш түтүнчүләрин, һејвандарларын әксәријјәти гызлар вә кәнч гадынлардыр. Гырмызы Әмәк Бајрағы ордени аланлар — Азәрбајчан ЛККИ МК үзвү Рәфигә Аббасова, Фирәнкиз Гачијева, Халидә Нифтәлијева, «Шәрәф нишаны» орденли Сәрфи Әдилова вә башгалары.

ҺАШИЈӘ: Тәәссүф ки, гызларын белә габагчыллығы Гутгашендә дә анчаг истеһсалатда өзүнү көстәрир. Биз рајонларымызда јашајан шөһрәтли гадынларын — памбыгчыларын, сағычыларын, түтүнчүләрин, чајчыларын, әнјалыларын адыны һәмишә бөјүк һөрмәтлә чәкирик. Лакин арзу едирик ки, онларын сырасына кәндләрдә јашајан габагчыл гадын идманчыларымызын да ады гошулсун; гызларымызын сорағыны памбыг тарласы, үзүм бағлары илә јанашы бәдии өзфәалијјәт коллективләриндән, фестиваллардан, бөјүк идман јарышларындан да ешидәк, онлары бурда да галиб кими көрәк. Ахы, бу чох вачиб мәсәләдир. Һәм дә асанлыгла һәлл едилә биләр. Кәнддә мәдәни-күтләви ишләрин, идманын вәзијјәти, хүсусән гызлар арасында, инди һамыны дүшүндүрмәлидир. Јохса бу саһәдә илдән-илә башга республикалардан кери дүшә биләрик. Кәнчләрин ишдән сонракы вахтларыны нечә кечирмәләри сон дәрәчә мүһүм вә мәс'улијјәтли ишдир. Тәәссүф ки, Гутгашендә дә өзфәалијјәт коллективләринин чыхышлары, идман тәдбирләри аз тәшкил едилир. Рајон халг театрынын вәзијјәти хүсусилә ағырдыр. Тәсәввүр един ки, театрын һәлә дә режиссору јохдур!...

Он ил әввәл Дәмирапаранчајын саһили боју узанан бағларын арасыјла, дашлы чај јатағы илә шәһәрин јухары һиссәсиндә јерләшән бир гәбристанлыға кетмишдик. Саһилдән, бағлардан топладығымыз әтирли, јабаны чичәк дәстәләрини отларын арасындан учалан гоша мәзарын үстүнә гојмушдуг. Гүруб чағы бу мәзарларын шөһрәтли саһибләри һаггында дүшүнә-дүшүнә узун мүддәт дашлара сөјкәниб дурмушдуг. Сонра гәфилдән Гутгашенин лејсан јағышы башланмышды...

Он илдән сонра јенә кетдик. Исмајыл бәј Гутгашынлынын вә оғлу һәјат јолдашынын шәһәрин учгарындакы үрәји көдәрлә долдуран гоша мәзары үстүнә. Халгымызын ичтимаи инкишаф тарихиндә вә әдәбијјат тарихиндә чидди хидмәтләри олмуш белә бир шәхсијјәтин садә мәзарынын көздән узаг бир кушәдәки вәзијјәти үрәјимизи ағрытды...

(Арды 16-чы саһифәдә)

Бир вадидән кәлән сәсләр

(Әввәли 15-чи сәһифәдә).

Гутгашенә чајлар дијары да демәк олар. Өзүнүз тәсәввүр един: кичик бир әразинин дөрд ири чајы вар. Јоллар һәр јанда чајдан кечир. Кәнддән, ја рајондан бир јана чыхдыныз, ахшама ки галдын, кәрәк тәләсәсән. Бирчә көз гырпымында бир дә көрүрсән көјүн үзү тутулду, лејсан јашыл дағларын зирвәләрини бозартды. Инди кәл дашыб көпүрән чајлара машын сал көрүм...

Вәндама кедәндә белә бир јағыша дүшдүк. Бирчә анын ичиндә јол өзү дөнүб дашгын чај олду. Дәмирапаранчајда бир аз көзләдик. Јағыш ара верди. Дөнүб «Виллис»ин сүрүчүсү Багырла зарафат еләдик: «Машыны дәмирдәнди, јохса?.. О, әввәл нә чаваб верәчәјини билмәди. Сонра күлүмсәди: «Әлбәттә, дәмирдәнди», деди. «Бәс инди нечә олачаг? Машын дәмир, чај да Дәмирапаран». Күлүшдүк. Машын бүтүн күчүнү јығыб өзүнү суја вурду. Машынлары чајда батан, шалвар(лар)ы дизә гәдәр чырмалы сүрүчүләр кимисен һәсәдлә бахырды, кимиси күлүмсәјиб аркамызча әл еләјирди.

Дағатәјин раһат јола чыхдыг. Дәмирапаранчај көзләримиз önündә бүтүн кенишлији илә ачылды. Бөјүк бир әрази боју үфүгәчән чајлагда нәһәнк ағачлар битмишди. Даһа доғрусу, буралар әввәлләр баг-багат, әкин саһәси олуб. Сонра чај јатағыны дәјишә-дәјишә јерини кен еләјиб. Инди дибиндә чајлаг дашлы гочаман ағачлар адамда гәрибә һиссләр доғурур.

«Галибијјәт» гәзетинин әмәкдашы, тәләбәлик достумуз Әлаз Әзизов зарафат еләди: Бизим Гутгашени көрдүнүз,—дејир,—јағышымыз да болдур. О да бизим сәрвәтимиздир ha! Онун да планы вар. Јағмалыдыр. Зарафат дејил, кор нечә әразн рајонуна сәрпилији, бәрәкәти биз көндәририк.

—Белә боллуг да бир шеј дејил,—биз дә зарафат еләдик, одур ки, нә чајлардан кечмәк олур, нә тахылы јығыб-јығышдырмаг.

Достумузун үзү гајғылы ифадә алды:

—Тахылы демәјин. Јадына дүшәндә адамын ганы гаралыр. Јағыш имкан вермир-дә.

—Бу да сујун тәбиәтидир. —Рајон комсомол комитәсинин биринчи катиби Аслан Мусајев дә сөһбәтә гошулду. —Даһа доғрусу, су илә торпағын әбәди достлуғу вә әбәди давасы. Су чатмајанда да торпаг олур, су бол оланда да...

—Она көрә һәр шеј гајдасында јахшыдыр.

—Инди дуруб бурда әмр верә билмәриң ки, јағма! «Долан булуд бошалачаг, бу һөкмүдүр тәбиәтин».

—Јох, аз галыб. Булуд да бизим истәјимизчә долуб бошалачаг. Шамахыда мәктәб директору ишләјән ағсачлы Э. Сејидовун сөзләри јадымыза дүшүр. О, Јолусту көрүшмүз замаңы үрәкјаңгысы илә демишди: һәр шеј инсанын өзүндән асылыдыр. Көнлүн һәвәсиң ки олду, лап дашы да чичәкләдә биләрсән. Кәрәк инсанын ишә мәһәббәти олсун. Кәрәк инсанын иши олсун, иши! Ел-обасы үчүн, халгы үчүн мә'налы, фајдалы, хејирли иши.

Бу, һәгигәтән беләдир: «Кәрәк әсил инсанын мә'налы иши олсун». Инди Шамахыда үзүм уғрунда дөјүшдүр. Сөзүн һәгиги мә'насында дөјүш. Саһәләрдә мәһсул чылғын кимидир. Амма ону горумаг лазымдыр. Халг ајаға галхыб, һамы бир нәфәр кими баглардадыр. Һәрдән Шамахынын үстүндәки топларын да сәси кәлир. Топлар атылыр: јағыш кәтирән булудлары дағытмаг үчүн. Бурда, Гутгашендә исә кечәләр јағыш көјлә јер арасында ишыглы бир пәрдә чәкир.

Јенә дә гоз ағачларынын галерејасына дүшүб кедирдик. Бу ағачлар бардимы, икидимы?

РЕПЛИКА: Илләрдән, нәсилләрдән бизә әвәзсиз һәдијјә олан гоз ағачлары гурујур. Гочаланлары, гурујанлары булдозерлә дартыб чыхарыблар, сүрүјүб кәнара гојублар. Јериндәки нәһәнк чала кор көзә бәнзәјир. Бәс ора нә үчүн шитил әкилмәјиб? Әлагәдар тәшкилатлар буну көрсә дә, көрмәсә дә сусур. Инсани, вәтәндашлыг борчу бир јана, вәзифә борчуну унудурлар. Гутгашен чамааты, бәс сиз? Өзүнүз һәрәкәтә кәлин! Имәчилик кечирин. Нәвә-нәтичәләринизин хејир-дуасыны газанын!

ҺАШИЈӘ: Гутгашенин гочаман сакинләриндән бири дағын әтәји илә јол боју гоз шитилләри әкиб. Она һәтта күлүрмүшләр ки, кишинин дејән аглы чашыб, гуру јердә чәннәт салмаг истәјир. Амма гајғы өз бәһрәсини вериб. Шитилләрин һамысы јашыл әлләрини күнәшә узадыб. Јүз илдән, ики јүз илдән сонра јашыл тунелдән ләззәтлә кечиб дејәчәкләр: (нечә ки, инди дејирләр) көрәсән бу ағачлары һансы рәһмәтлик әкиб?

Машындан әскәр кими дүзүлмүш гоз ағачларынын «јаралы» сыраларына баха-баха бир сөһбәти дә хатырлајырдыг: Салјанда кәнд мүәллими ишләјән бир кәнч мүәллиф редакцијаја кәлиб һәјәчанла бир ше'р охуду: «Кәсмә, кәсмә...». Сонра данышды...

Күрүн јахасында бир чобан гыша одун еһтијаты еләмәк үчүн нечә јүз иллик бир говагы кәсиб. Ону јыхмаг үчүн једди күн балта вуруб. Ишә бахын, бир нәфәр ирәли чыхыб демәјиб ки, дајан, ај бала, ај огул! Әл сахла, гудурма! Ону сән басдырмајыбсан ки, инди дә дәдә малы кими доғрајыб евинин бөјрүнә јығырсан. Бабаларын сәнә бу ағачы вериб кедибләр. Бәс сән нә еләјирсән? Нәвәләринә иланчајан јувасы боз торпагмы јадикар гојачагсан?

Јолусту Нөһүркөлә баш чәкдик. Гутгашен дағларынын фүсункар көзәли... Дедијимиз кими, бура дүз он ил бундан әввәл кәлмишдик. Үрәк көзләјир. Көрәсән дәјишән бир шеј вармы? Бахырыг. Дағлар о дағлардыр: уча, јашыл, јамјашыл! Инди дә лап ондакы кими ағачларын башы үстүндә көмкөј түстүләр асылыб, дуруб. Јенә ја овчулардыр, ја тәләбәләр. Ја да елә-белә, вахт тапыб истираһәтә кәләнләр. Очаг чатыблар, әтрафда нә сәс вар, нә сәмир. Јалныз бир анадил өтүр. Таныдыг. Бу сәс хатирәләрдир. Әбәди өтән, әбәди галхан хатирәләр. Нөһүркөлүн ајна синәси парылдајыр. Хырда далғаларда бир күнәш дөнүб мин күнәш олур. Бу нур далғаларынын ичиндән бизә күлүмсәр көзләр бахыр, доғма чөһрәләр бахыр: Салам, тәләбә достлар, салам, әзизләримиз! Биз јенә көрүшдүк. Дүз он ил сонра. Бурда Нөһүркөлүн ајдынлығында. Инди сиз һарадасыныз, әзизләримиз? Һәрәниз бир евдә, бир идарәдә, аилә, тәзә дост-јолдаш сәадәти гојнунда...

Ахыр ки, тапдыг. Нәсә дәјишиб. Көлүн бәндини хејли галдырыблар. Су тутуму артыб. Бир дә ки, бизим өзүмүз. Өзүмүз дә балгалашмышыг.

69 јашлы Никонор Подторатски белини әјиб јаваш-јаваш бизә тәрәф кәлир. Һал-әһвалдан сонра илк соруштугумуз лап овчулар олур. Киши түтүдүр: «Онлары һарадан таныјырсыныз? Мәним бачым ушагларыдыр». «Тәләбәликдән»,—дејирик,—бу көј мешәдә бизә бәләдчилик еләјибләр». «Һә, хатырладым, гајығлары ачыб, долушуб мешәјә кечән дәстә сиз олубсунуз?..». Сөһбәт узаныр, һара кедирсә, кәлиб көлүн талејинә чыхыр. Никонор киши көһнә тикинти ишчисидир. Мүһәндисдир. Вахтилә Сәмур—Дәвәчи каналында ишләјиб. «Биз бу көлү тикмәјә башлајанда көр һавахт иди?— дејир.—Јер үзүндә һәлә Минкәчевир дәнизи јох иди. Дүз 41-чи илдә беш-алты аја тикдик бу көлү. Бәли, бәли, көрүнүр сиз онун сүн'и олдуғуну илк дәфә ешидирсиниз. Үмумхалг тикинтисинин бәһрәсидир. Су анбары кими истифадә едилиб. Көјчаја бурадан су верилиб. Елә индинин өзүндә дә әкинләр көзүнү Нөһүра тикиб. Көјчајдан башга. Өзүнүн өз каналы кәлди дә. Јә'ни билирсиниз, «Ширван каналы»...

Көлүн ортасына доғру јашыл мешә золагы узаныр. Бахан кими көрүрсән ки, далғаларын мејданыны дар еләјир.

—Көтүрмәк олмазмы ону?

—Еһ, олар, дә сөздүр, бир фикир верин, инди көлүн су тутуму он ики милјон кубметрдир. О золаг 250 һектардыр. Әкәр о, 12 метр дәринликдә көтүрүлсә, көлүн су тутуму ијирми милјон кубметрә чатар.

Шаһдаг тәрәфдән ениб кәлән ала-тала булудлар јашыл зирвәләрә дирсәкләниб дуруб. Шәкилләри көлә дүшүб. Көл инди нәһәнк бүллур күл вазыны хатырладыр. О вазын күлләри дағлардыр. Көлүн дәринлијиндән гырмызы дал(г)а өтүб кечир. Гырмызы балыг тошушу. Никонор киши дејир ки, илк дәфә бура чәми 6 дәнә гырмызы балыг бурахылыб. Инди машаллаһ, бир дә көрүрсән көлүн үзү гырмызы лалә ачды.

РЕПЛИКА: Илләрдән бәридир сөһбәт кедир ки, Нөһүркөлүн саһилиндә истираһәт еви, санаторија тикилсин. Баш чыхара билмирсән ки, белә тәшкин бир көзәллији әмәк адамларындан аралы сахлајан, әлчатмаз едән кимләрдир, һансы сәбәбләрдир?

Вәндамчајын сују чохалдығындан ики тәзә ајрылмышды. «Виллис» һәрәсини бир тәһәр архада гојду. Саг әлдә бир аз јухарыда нәһәнк көрпү тикилир. Көрпү һүндүр бетон ајагларыны чајын синәсинә дирәјиб дуруб. О өз нәһәнклији илә Шимал чајларындакы «һәмкарларыны» хатырладыр.

Сән демә, мешәли, чајлы дағлар бојунча магистрал јол чәкилир. Бу јол саг-солундакы көзәлликләр сәркисини кәлиб-кедән гонагларын үзүнә ачачаг. Көзәллик хијабанлары илә гонаглар кечиб кедәчәкләр. Дүнјанын һарасындаса кәнч тәбиәт һәвәскарларынын чиб дәфтәринә тәзә ад дүшәчәк: Гутгашен. Тәкчә дағлармы, чајлармы, тәбии көзәлликләрми валеһ едәчәк гонагларымызы? Әлбәттә, јох. Ән мә'налы, гәдир-гијмәтли көзәллик инсанын јаратдыгларыдыр. Габарлы әлләрдән сүзүлүб боз, дашлы-гумлу торпагларда чичәкләнән көзәлликдир.

Вәндамда, тәбиәтин бу көзәл кушәсиндә Мичуринин адына колхозун илк партија ташкилаты катиби Һачы Абдуллајевлә, рајон партија комитәсинин катиби Бәһрам Мүршүдовла, кәнд чамааты ... сөһбәт еләдик. Сәдр јох иди. Әмирван јеринә ... зун әсас тахыл базасына кетмишди. Вәндам республикамызын ән бөјүк кәндләриндәндир, 7 мин адам јашајыр. Әввәл бурада 8 колхоз ... Инди бирдир. Кәндин нәји јохдур! Беш јүзлүк шәһәр типли, јарашыглы мәдәнијјәт еви, хәстәханасы, мусиги мәктәби, 150 ... ушаг багчасы, бир орта, дөрд сәккизиллик, ибтидаи мәктәби! Ән гијмәтлиси исә гәләбә далынча газанан зәһмәткеш адамлары. Рајон ... иллик планы үч илдә јеринә јетирәнләр ... фәрдир. Онларын 72-си Вәндамын пајына ... Белә рәгәмләри ешитмәк адама ләззәт верир ... Бу ил колхозда 200 һектардан ... тон түтүн јығылмалыдыр. Түтүн гурутма сарајлары механикләшдирилиб. Кәндин 32 көз ... вар. Бу сарајлар јени-јени гәһрәманлара үнван ... Рәгәмләрә бурда јекун вурулур. Мәсәлән, Гырмызы Әмәк Бајрагы орденли коммунист Халидә ... мијева илә таныш олун. О, һәр ил һектардан гајда олараг 50—55 сентнер түтүн јығыр. ... ишинин чәтинлијинә бәләд оланлар бу рәгәмин ... демәк олдуғуну анлајар...

Вәндам кәндиндә бу ил 310 тон тахыл јығылмалыдыр. Сүд сатышында вәзијјәт даһа јахшыдыр. Бешиллик план чохдан јеринә јетирилиб. ... 1.704 тон әвәзинә 1.813 тон сүд сатылыб. Колхозун 576 һектар чаван алма багы вар. Үч-дөрд ил сонра бу багларын тамашасындан көз дојмајачаг. Рәгәмләр... Онларын архасында инсан талеји дурур. Рәгәмләр дә нотлар, сәсләр кимидир. Нотлар јығылыб мелодија јаратдығы кими рәгәмләр дә јығылыб бир елин-обанын сәадәтинә чеврилир. Күнүн икинчи јарысында биз багда отуруб ишдән гајыдан колхоз сәдри Бәјалы мүәллимлә сөһбәт едәндә бир даһа бу нәтичәјә кәлдик ки, елин хошбәхтлијини ајры-ајры адамлар јарадыр. Бу адамлар һәм вәзифә, һәм инсани борчларыны јахшы баша дүшүр. Онлар чалышырлар, јарышырлар: тәкчә өндә ... ри јарышмырлар ки, галиб кәлсинләр, јарышырлар ки, көмәк еләсинләр: јарыш достларыны өјрәтсинләр, онлардан өјрәнсинләр. Бу јарыш әмәкчи ... да тәзә чәһәтләр кәшф едир, ону бөјүдүр, көзәлләшдирир, учалдыр, садә, тәвазөкар едир. Бу адамларла көрүшүрсән, о дәгигә јәгинлик һасил едирсән ки, онлар һеч вахт өзләриндән демәзләр. Кәр... ләри бөјүк иши ади борч кими баша дүшүр... Онлары тә'рифләјә дә билмәзсән. Сәнә елә кәлир ки, буну үрәкдән еләсән дә онлар инчијә биләр... Истәр-истәмәз Фаустун мүдрик сөзләрини хатырлајырсан: әкәр сән нә вахтса тә'рифли сөзләрлә мәни өзүмдән разы салсан, мәни инандырыб а... саң ки, даһа һамыдан хошбәхтәм, бөјүк адам... гој о күн мәним һәјатымын сон күнү олсун...

Бәјалы Хитиров 28 илдир ки, сәдр ишләјир. Әсил ел ағсаггалыдыр. Зарафатла дејир ки, ... кәлјә сәдрәм, 22 јашындан ишләјирәм. «Кәрәк, дејир,—рәһбәр даим чыраг кими алышы, ишығы башгаларынын үстүнә саза. Инсан кәрәк ... олуваг олмаја. Адам ки, ишдән горхмады, иш ... истәсә лап дағы дағ үстүнә гојар, чамаатдан разыјам. Ишә баглыдырлар. Һарда тәзә, ... шеј көрсәләр истәјирләр ки, өз кәндләриндә олсун. Лап елә о бајаг бахдығымыз абидә. Чох ... ләр габаға дүшдү, гәзетләр јазды, бизимкиләр о дәгигә гол чырмаладылар. Дедиләр кәрәк ... гајытмајанлара биз дә абидә учалдаг. Учалтдыг да. Корун, биз бөјүкләр һеч, мәктәблиләрә, ... ларымыза о абидәнин нә гәдәр тә'сири вар. ... күчлү силаһ әјани тәрбијәдир...»

Күчлү силаһ, бир дә сөздүр. Мүдрик ... сөзү, ел-обаны сәфәрбәр едә билән, гәләбәјә ... билән садә әмәкчи сөзү. Биз о мүдриклијин ... даһа шаһиди олдуг. Кәндин ән габагчыл адамы ... дир?»—дејә соруршанда сәдр күлдү: «Бүтүн ...—деди. Истәр-истәмәз, «Көлкәләр күнорта јох олур» филминин финалыны хатырладыг. Фото ... габагчыллары чәкмәк истәјир: објектив ... ушаглы-бөјүклү бүтүн кәнд дајаныр.

ҺАШИЈӘ: Бәлкә өзләри мүдрик олдугларына көрә, ағыллы даныша билдикләринә көрә дә ... адамлар әсил ағсаггал сөзүнү, јанғылы сөзү, үрәјиндән гопан сөзүн гәдир-гијмәтини јахшы билирләр. Әдәбијјат барәдә сөз дүшәндә чамаатын данышыгындан буну ајдын һисс едирдик. Гутгашендә, демәк олар ки, бүтүн идарәләрдә, столларын үстүндә Рәсул Һәмзәтовун рајона тәзә кәлмиш «Мәним Дағыстаным» китабына раст кәлдик.

Вәндамдан јола дүшәндә зарафат еләдик:

—Кәндинизин һәр шеји вар,—дедик. —... ... дији, гәһрәманлары, алимләри... Бәс бу ... дијар шаирини нијә јетирмәјиб,

Сәдр сөз алтында галмады:

—Көзәллик биздә, шаир шәһәрдә,—деди. ... диб шаири һазыр кәтирәчәјик.

Бәјалы мүәллим, шүбһәсиз ки, зарафат еләди. Амма бу диалогда әмәк адамларымызын һагг... истәјинин сорагы варды!.. Бу килеји биз Гутгашендә јашајан гәләм достумуз Тачәддин Шаһ... нын сөһбәтиндән дә һисс еләдик. Јарадычы ... ларымыз кәндә аз-аз кәлир!..

Бөјүк Гафгазын зирвәләриндән башлајан ... даг чајлары кениш јатагларына сығмыр, ... ајрылыр, багларын бөһринә, зәмиләрин ... нә дөнүр. Инди о бәрәкәтин јығылан топ... тыдыр. Биз кери гајыданда Гутгашен хырманларында бугда тәпәләри учалырды. Гутгашен ... тынын сүфрәси кими хырманлары да чөрәк ... иди. Бизи торпагымыз кими мүгәддәс олан бу ... әтри јола салырды...

Сәјавуш СӘРХАНЛЫ

Сабир РУСТӘМХАНЛЫ